

5/9117

SENATNE UN MĀKSLA

III

1

9

3

6

S A T U R A R Ā D Ī T Ā J S

Ievadam. Rīga — <i>Ed. Virzas</i> dzejolis	Lpp.	III. NUMISMATIKA:	Lpp.
		Senā Rīgas nauda — <i>R. Šnore</i>	77
I. VĒSTURE:		IV. ETNOGRAFIJA:	
Rīgas XIII. gs. tiesības — <i>A. Švābe</i>	5	J. Ch. Broces materiāls par Rīgas latviešu ap-	
Rīgas 13. gs. tirdzniecības līgumi — <i>Z. Ābers</i>	25	ģērību — <i>A. Karnups</i>	87
Senās Rīgas tirgotāji un amatnieki latvieši —		Rīgā atrastās vēstures laikmeta latviešu rotu	
<i>A. Tentells</i>	37	lietas — <i>V. Ģinters</i>	93
Francijas interese par Rīgu Luija XIV valdī-		V. FOLKLORA:	
šanas pēdējā posmā — <i>M. Stepermanis</i> . . .	44	Tautas dziesmu Rīga — <i>K. Straubergs</i>	99
Rīgas pilsētas iedzīvotāju skaita attīstība 250		VI. MĀKSLA:	
gados — <i>E. Dunsdorfs</i>	52	Dažas lappuses no Rīgas tēlniecības vēstures —	
II. SENVĒSTURE:		<i>B. Vipers</i>	109
Akmens laikmeta atradumi Rīgā — <i>E. Šturms</i>	65	Rīgā latviešu mākslinieku tēlojumā — <i>J. Silipšs</i>	123
Dzelzs laikmeta senlietu atradumi Rīgā — <i>E. Šnore</i>	72	Rīgas Jēzus baznīca — <i>A. Birzenieks</i>	149
		Rīgas modernās sabiedriskās celtnes — <i>P. Ārends</i>	158

- PIELIKUMI: 1) Rīga, Latvijas galvas pilsēta — *K. Krauzes* vara grebums
 2) Rīga 17. gadsimtenī — glezna
 3) Rīga 17. gadsimtenī — zīmējums
 4) Senā Rīgas nauda — 2 lapas reljefa iespaidumu no Valsts vēsturiskā muzeja krājuma
 5) Mūsdienu Rīga — *V. Puroša* glezna

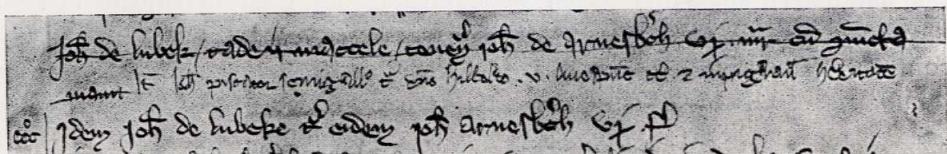

RĪGA UN LATVIEŠI 13. GADSIMTEŅA SĀKUMĀ

Mūsu dienās piegriež lielu vērību jautājumiem par latviešu stāvokli un skaitu Rīgā. Pamazām noskaidrojas, ka latvieši Rīgā dzīvojuši vienmēr un ka viņu skaits nav nebūt tik ierobežots bijis, kā tas daudzkārt apgalvots; tāpat noskaidrojas, ka Rīgā dzīvojošie latvieši nav nemaz bijuši tik beztiesiski, tikai kalpotāji vien, bet ka arī Rīgas pilsoņu (Bürger) vidū viņi meklējami. Daudz maz lielāku skaidrību esam guvuši par 18. gs., par agrākiem mēs vēl maldāmies it kā pa tumsu. Tas arī saprotams, jo viduslaiki nebija stipri statistikā: mēs nevaram pat kaut cik aptuveni pateikt, cik Rīgā dažādos laikos bijuši iedzīvotāji, kur nu vēl pateikt, kā šie iedzīvotāji sadalījās pēc tautībām un cik liels citu tautu starpā bija latviešu skaits. Šādu ziņu trūkums par viduslaikiem nav tikai Rīgas īpatnība; nekur viduslaiku pilsētas nav interesējušās par savas saimes skaitu. Šķiet, ka jautājumi par iedzīvotāju skaitu un tautību Rīgā tā arī paliks bez atrisinājuma. Otrs punkts šai jautājumu grupā ir par latviešu stāvokli, tiesībām Rīgā pirmos viņas pastāvēšanas gadsimteņos. Arī šeit nav daudz ziņu, bet tādas ir, un te mēs drīzāk un noteiktāk tiksim pie skaidrības. Skaidrība šais jautājumos metīs savu gaismu arī uz pirmo jautājumu grupu. Proti, ja izrādītos, ka latviešiem Rīgā nav nekādu tiesību, tad viņus tur lielākā skaitā arī nevarētu meklēt. Jo latviešiem Rīgā vairāk tiesību, brīvību, jo vairāk viņi būs raudzījuši tur nomesties. Pats par sevi saprotams, ka nav šāda skaidri pierādīta socioloģiska likuma, bet apgalvot, ka attiecība būtu otrāda, arī nevar; tuvāk patiesībai būsim, ja pieņemsim tiešo attiecību. Tālab raudzīsim vispirms noskaidrot, kā bija ar pilsoņu tiesību iegūšanu Rīgā, vai latvieši varēja pie tādām tikt?

Bīskaps Alberts otrā sava amata gadā atbrauc Daugavā ar savu kaņaspēku, dodas uz Ikšķili, bet atrod šo pili par neizdevīgu nākošai galvas pilsētai, kāpēc brauc atpakaļ uz Rīgas ciemu (ad locum Rigae), kur lībiešu vecajie (Livonum seniores) ierāda pilsētas vietu. Pats brauc uz Vāciju, bet brāļi Teodoriku sūta uz Romu, lai izdabātu no pāvesta Innocentija III apstiprināšanas grāmatu jaundibināmai pilsētai. To Teodoriks arī dabū un bez tam izlūdzas vēl atļauju uzlikt lāstus visiem tiem,

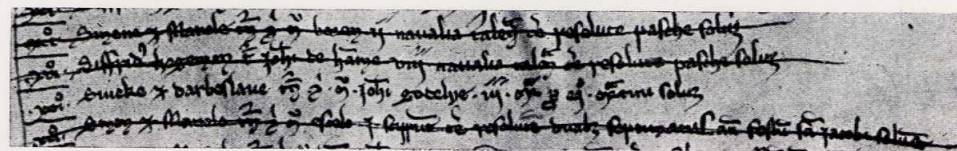
kas tirdzniecības dēļ apmeklētu Zemgali, it īpaši viņas ostu. Trešā gada vasarā (1201.) „ceļ pilsētu Rīgu, plašā laukumā, pie kuŗa varēja ierīkot kuŗu ostu“. Šai gadā pārnes arī bīskapa sēdekli no Ikšķiles uz Rīgu. 1202. g. nāk bīskapa brālis Engelberts ar pirmiem pilsoņiem (cum primis civibus). Cik pilsoņu atvedis Engelberts, cik liela pilsēta ierīkota un cik ēku un kādas tās celtas, par to mums nav nekādu ziņu. Varam gan domāt, izejot no pārvaldei un aizsardzībai nepieciešamām ēkām, ka vispirms tika celti aizsargu un nākošo pilsoņu nami, bīskapa dzīvoklis, kāda baznīca un sēta. Jaunā pilsēta bija domāta nevien zemes pārvaldei, bet it īpaši tirdzniecībai, jo chronists min plašu lauku, kur viņa celta, un noderīgu ostu. Vieta bij izdevīga, jo pa Daugavu uz augšu un uz leju gāja plašs tirdzniecības ceļš. Bija tikai jārūpējas, lai tirgotāji šai vietā pietātos.

Rīgas parādnieku grāmatas 21-a lpp.
(Hildebranda edicijā 56.—57. lpp., nr. 831—59):
nr. 840-a: „Johannes, piscator Semigallus“.

To varēja sasniegt 2 veidos: noliedzot pietāties citās vietās un dodot Rīgā tirgotājiem dažādas privilēģijas un brīvības. Tā jau dzirdējām, ka pāvests uzliek lāstus Zemgales ostas apmeklētājiem, kam piekrit arī paši Daugavas tirgotāji, un kopīgi nolemj, ka tas, kas šo ostu apmeklē tirdzniecības nolūkā, zaudē mantu un dzīvību (rebus simul et vita privetur). Šo savu nolikumu tirgotāji drīzi vien ar visu bārdzību izved, jo nežēlīgā nāvē nogalina kādu kuŗa stūrmani un kapteini, kas nav klausījuši noliegumam, citus kuŗa ļaudis spiež atgriezties. Šie abi kuŗnieki ir pirmie mums zināmie Rīgas tirgotāji un līdz ar to pilsoņu tiesību upuŗi. Tā Rīga bauda tirgošanās monopolu attiecībā uz Zemgali. Šis noliegums, laikam, izzūd ar Zemgales ostas krišanu vāciešu rokās. Še nu varētu pacelties jautājums par to, kur atradusies Zemgales osta? Par šo jautājumu izteiktas dažādas domas: viņa atradusies pie Lielupes ietekas jūrā vai Daugavā, kaut kur augstāku Lielupē, vai pat Daugavā — pie Daugmales pilskalna. Kur Lielupe ietecējusi jūrā, tas mums nav zināms, jo tagadējā ieteka ir tikai no 18. gs. vidus, vairākus gadsimtus droši viņa ir ietecējusi Daugavā pa tagadējo Buļļupi. Varbūt pat abas upes, Lielupe un Daugava, kopīgi ietecēja jūrā, jo abas upes vēl nebija tikdaudz piesērējušas jūru, kā tagad. Te vajadzīgi

vēl nopietni ģeoloģiski pētījumi. Zemgales osta nevarēja atrasties tieši jūrmalā, bet labā atstatumā no jūras, kā tas viduslaikos bija parasts. Tad pilsētas cēla krietnā atstatumā no jūras, kur viņas bij vieglāk aizsargājamas no jūras uzbrucējiem. Tālāk, Zemgales osta it dabiski meklējama zemgaļu apdzīvotā vietā. Vai zemgaļi dzīvojuši līdz pašam Rīgas jūras licim, tas arī vēl nav pierādīts. Pāvesta atļaujas un tirgotāju, ne bīskapa vai Rīgas, lēmuma stingra izvešana aizrāda, ka Zemgales osta bijusi bīstama sāpence jaunajai Rīgai. Vai tāda varēja būt osta Lielupē? Kā rīdzenieki varēja zināt, kas istenībā brauc pa Daugavu uz leju un tad uz Lielupi, jo tas pats ceļš veda uz Gotlandi, uz Baltijas jūras dienvidu krastiem, un ar šīm vietām tirdzniecība nebij noliegta. Šai ostai vajadzēja atrasties kaut kur Rīgas tuvumā Daugavā, varbūt pat pie Daug-

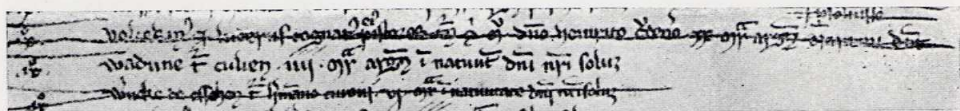

Rīgas parādnieku grāmatas 33-b lpp.
(Hildebranda edicijā 85.—87. lpp.; nr. 1311—49):
nr. 1347: Siveke (Ziviķis?) et Darbeslave.

males pilskalna, kas tiešām varēja atrasties zemgaļu rokās un bija zemgaļiem pieejama. Daugavas ceļi bija Polockas ķēniņa rīcībā, kā to redzam no vēlākiem līgumiem. Tirgošanās monopols ar krieviem bija taisni vāciešu nolūks, un še nu varēja zemgaļi kaitēt, bet, protams, tikai Daugavā. Aizrāda, ja Daugmales pilskalns būtu tik svarīgs, tad viņa iekarošana vai izpostīšana būtu atstājusi pēdas chronikās vai senrakstos, bet tas neesot noticis. To pašu tikpat labi var attiecināt arī uz Zemgales ostu Lielupē, jo arī tās iekarošana vai iznīcināšana nav nekur atzīmēta, nav aizrādīta pat viņas vieta. Diemžēl mūsu vēstures chronikas ir visai skopas ziņām par mūsu senču pilīm. Mēs tikai tās varam identificēt, kur uzglabājušies seno vietu nosaukumi. Mēs taču nezīnām vēl droši, kur bijusi senās Tālavas galvas pilsēta un kad viņa iznīkusī. Kur bijusi Autine, kur Jersika? Mežotni, Tērveti un citas vietas mēs zinām tikai tāpēc, ka vēl šobaltdien pastāv ir Mežotnes, ir Tērvetes un Kalnamuižas vārdi. Mēs nezīnām arī, vai ar aprakstīto aizliegumu ir iznīcināta tirgošanās ar Zemgales ostu, zinām tikai Rīgas dibinātāju labo gribu: veicināt jaunās pilsētas tirdzniecību ar blakus ostas apmeklēšanas noliegumu.

Otrs ceļš atbalstīt jaunās pilsētas augšanu bija piešķirt viņas pil-

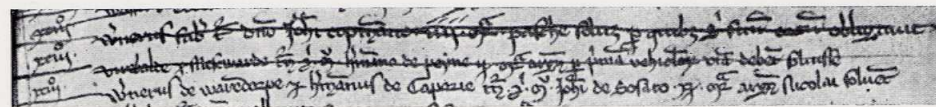
soņiem un tirgotājiem tādas brīvības un priekšrocības, kas varētu pievilkt iedzīvotājus nomesties un tirgotājus Rīgu apmeklēt. Pilsētu dibinot, bīskaps būs arī tai piešķīris kādas tiesības, kā tas bija tais laikos parasts. Neizgudroja gan vienmēr jaunas tiesības, jaunu satversmi, bet piešķīra vecāku, jau plašāk pazīstamu pilsētu satversmes. Rīgai ir piešķirtas Gotlandes pilsētu, Visbijas tiesības, kā to norāda Modenas Viļuma spriedums 1225. g. dec. mēnesī (iespiests Bunge Liv-, Est- u. Curl. Urkundenbuch I. Nr. 75). Tai pašā krājumā Nr. 155 bīskaps Nikolajs piešķir Rīgas rātei tiesības izlabot Gotlandes satversmi (1238. g.). Bīskaps saka, ka pie viņa nākuši pilsētas rātes kungji, norādīdami, ka viņi no pirmās pilsētas dibināšanas dzīvojuši pēc Gotlandes tiesībām un ka daži panti nesaskanot ar jauniem pilsētas noteikumiem un tiesībām. Līdzīgi Balduins

Rīgas parādnieku grāmatas 38-b lpp.
(Hildebranda edicijā 97.—99. lpp.; nr. 1516—49 spp.):
nr. 1530: Wadune (Vadonis?).

no Alnas 1230. g. uzliek kuršiem baznīcas nodokļus tādos pašos apmēros kā Gotlandes kristītie tos maksā. Kāds saturs bijis šīm tiesībām, nav īsti nosakāms avotu nepilnības dēļ. Ir uzglabājies kāds nedatēts noraksts no tiesībām, que cives Rigenses obtinuerunt (pie kādām turējušies Rīgas pilsoņi). Šis noraksts domāts rēveliešiem un virijiešiem un izpildīts no oriģināla, kas sastādīts priekš bīskapa Alberta nāves, tā tad priekš 1227. g. Šīm tiesībām ir 48 panti, no kuriem mūs pirmām kārtām var interesēt divi: 21. un 38. Pirmajā no tiem ir runa par bēgļu uzņemšanu pilsētā, lai tie nāktu no kurienes gribēdami, arī no pagāniem, tiem būs būt brīviem, protams, ar dažiem ierobežojumiem. Otrs runā par amatniekiem, kas grib pilsētā ar savu amatu nodarboties, tie bauda pilsētas tiesības (iure urbano apud nos fruentur). „Ja kas tās neievēros, tos tiesās konsuli“ (rātes kungji). No šiem 2 pantiem mēs noteikti redzam, kā rūpējās par pilsoņu pieaugumu, neprasa, kas ir bēglis, pie kādas tautības un ticības tas pieder; tāpat amatnieks var nākt no kurienes gribēdams, ka tikai pilda pilsētas tiesības. Pie tam viņi visi var kļūt par pilsētas pilsoņiem un dabūt zemi, kur nomesties. Pilsoņa tiesības nebūt nav saistītas Rīgā ar zemes īpašumu. Pilsētas zeme piederēja bīskapam, kur brīvi varēja ar

to rīkoties; viņš varēja jau aizņemt gabalu atsavināt vai aizstāt ar citu. Par pilsoni varēja būt ikkuņš, kas izteica vēlēšanos Rīgā nomesties uz ilgāku laiku. Dokumentu tekstos tādiem cives perpetui, pastāvīgiem pilsoņiem, pretim nostāda mercatores — tirgotājus, kas uz īsu laiku noietās, kam nav savas paša mājas un kas nav izteicis vēlēšanos nomesties uz pastāvīgu dzīvi. Rīgas pilsonim nevajadzēja pat sava nekustama īpašuma, viņš varēja irēt dzīvokli vai visu namu, kur viņš nodarbojās ar savu amatu vai nodevās tirdzniecībai, un tas viņam deva Rīgas pilsoņu tiesības. Tā tad par Rīgas pilsoņiem varēja kļūt arī libieši un latvieši, krievi un leiši, kas arī pilsētā bija. „Pirmie pilsoņi“, pēc Indriķa chronikas ziņām, gan nākuši no Vācijas, bet tie nāca tai laikā, kad bīskapam Albertam patiesībā vēl nebija šeit savas teritorijas un savu šejienes pa-

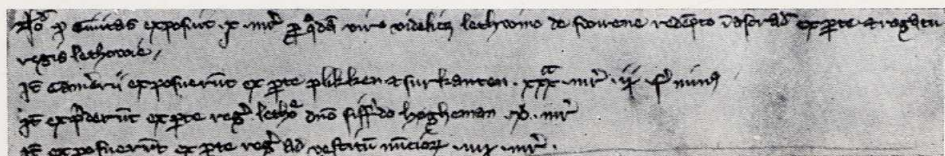

Rīgas parādnieku grāmatas 39-a lpp.
(Hildebranda edicijā 99.—100. lpp.; nr. 1550—94):
nr. 1558: Virabalde (Virvaldis?) et Mesewarde.

valstnieku, tas viss vēl bija jāiegūst, bet vēl dažus gadu desmitus var kļūt par pilsoņiem pat bēgļi no pagānu apvidiem. Vai var maz iedomāties, ka arī latvieši neizmantoja šīs iespējamības. Pēc visām liecībām, kas iegūtas agrāk un it īpaši tagad ar senvēstures palīdzību, skaidri redzams, ka latvieši veduši plašu tirdzniecību. Vai tad viņi gāja Rīgai secen? Tagadējie pilskalnu atrakumi rāda latviešus kā krietnus, izveicīgus, ar labu gaumi apdāvinātus amatniekus. Kāpēc lai Rīga viņus neuzņemtu? Viņai taču bija vienalga, no kurienes amatnieks nāk, ja viņš tik var pildīt pilsoņu uzdevumus. Pilsoņi nav sevišķi plaši ieradusies no Vācijas, par to arī avotos ir želošanās. Tukšo vietu piepildīja šejienieši. Protams, mums nav uzglabājušies ne šo amatnieku vārdi, ne viņu skaits, bet ap rakstītie pilsonības apstākļi un mums labi jau pazīstamais latviešu amatniecības stāvoklis spiež mūs domāt, ka Rīgā jau no paša sākuma ielūda arī latviešu amatnieki, it īpaši metallu apstrādātāji u. c. Ja tas nu tā būtu, vai tad mums vairs būs jāpieņem, ka atbraukušie vācu amatnieki mācījuši latviešiem amatus, it kā latvieši paši nekā nebūtu mācējuši. Pieņemums, ka latviešu amatnieki bijuši Rīgā no pirmām dienām un ne mazā skaitā, ir daudz ticamāks nekā apgalvojums, ka vāciešu ienācēji ienesuši amatus. Tas pats attiecināms uz tirgotājiem, arī to nebūs trūcis.

Rīgas parādnieku grāmatā, kas vesta no 1286. līdz 1352. g., mēs sastopam veselu rindu latviešu vārdu, piem.: Plikke, Darbeslave, Wadune, Veisbalde, Johannes, piscator Semigallus, Virebalde et Mesewarde u. vēl citus. Tie visi ir tirgotāji, kam Rīgas pilsēta piešķirusi kredītu. Šo tirgotāju vārdus ierakstīja grāmatā, tāpat aizdoto summu un maksāšanas termiņu. Ja kāds savu parādu nolīdzināja, tad grāmatā izsvitroja ierakstu. Tos tirgotājus, kam tāda kapitāla aizdevuma nevajadzēja, grāmatā neierakstīja, tāpēc arī bez kredītiem latviešu tirgotājiem bija vēl citi. Šis liecības jau ir pilnīgi neapšaubāmas un vairums no 13. gs. beigām un 14. gs. pirmās puses.

Pats par sevi saprotams, ka nepietika latvieša vai libieša labās gribas vien, lai tiktu par Rīgas pilsoni, vajadzēja bīskapa un rīdzenieku

Rīgas parādnieku grāmatas 50-b lpp.
(Hildebranda edicijā 117. lpp.; nr. 1882—93):
nr. 1885: Kuršu ķoniņi Pliķis un Sirkants.

(Rigenses) piekrišanu. Tālab mums vēl jānoskaidro, kā rīdzenieki izturējās pret latviešiem. Mums ir viens otrs fakts, kas šīs attiecības diezgan labi noskaidro. Piem. Indriķa chronika stāsta: convenerunt iterum Rigenses cum Lyvonibus et Lettis... „Sanāca atkal kopā rīdzenieki ar libiešiem un latviešiem“, lai ietu pret igauņiem, tas 1216. g., tāpat 1218. g. Tā kopējās gaitās mēs redzam Rīgu un latviešus, kas viņus bez šaubām tuvināja un iepazīstināja. Sevišķi spilgts gadījums ir, kad bīskaps Alberts redzēja savu dibinājumu apdraudētu iekšienē un no ārienes un nevarēja vairs krusta karotājus dabūt no Vācijas, jo Dānijas ķēniņš Valdemārs „aizliedza saviem pavalstniekiem libeķiešiem dot kuģus krusta karotāju pārvešanai uz Livoniju“ (1220. g.), „tad viņam (Albertam) likās, uz labu vīru padoma, labāk griezties pie Dānijas ķēniņa, kā ieģrūst postā livoniešu baznīcu“. Tāpēc bīskaps nodod savu zemi Valdemāram, ja viņa prelāti, lēņa vīri, rīdzenieki ar libiešiem un latviešiem tam piekritīšot. Kad bīskaps pārnāk Rīgā un paziņo notikušo, tad tur saceļas liels sašutums. Valdemārs tomēr sūta savu soģi pārņemt Rīgu. Kad viņš atbrauc, tad sastop visu pretestību visā Livonijā, kā libiešu, tā latviešu un vāciešu. Tas spiež Valdemāra soģi atstāt Rīgu. Nu bij jābaidās no Valdemāra at-

riebības. Tāpēc Rīgas pilsoņi ar tirgotājiem, saviem libiešiem un latviešiem sanāca (1221. g.) pie Turaidas, kur sazvērējās kā pret Dānijas ķēniņu, tā pret visiem saviem pretniekiem. Tie citi pretnieki šai brīdī bija bīskaps un ordenis, un pret tiem nu slēdz līgumu. Par šo sazvērestību dabū ciest libieši, ne latvieši. Libieši laikam bij vājākie, un piepeši viņiem uzbrūkot ordeņa ļaudis sagūstīja viņu vecākos. Par Rīgu un latviešiem nav nekas sacīts, viņu draudzība laikam turpinās. Šis fakts mums skaidri rāda, ka starp Rīgu un latviešiem 1220. un nākošos gados nav pretišķību, bet gan draudzība, tāpēc no Rīgas puses nevarēja būt nekādu šķēršļu, ka latvieši kļuva par Rīgas pilsoņiem: tirgotājiem un amatniekiem. Rīgai vajadzēja pilsoņus, lai varētu sevi aizstāvēt, ar vāciešu ienācējiem nepietika. Krusta karotāji, ordeņa brāļi, bīskapa lēņu vīri — tie nevarēja būt Rīgas draugi, tāpēc tie bij jāmeklē iedzimto vidū, un tos tur varēja dabūt.

Savu īsu aizrādījumu ar šo beidzu. Nebūt nedomāju, ka tematu būtu izsmēlis, vai visus pierādījumus un faktus minējis. Mans nodoms bija parādīt, ka Rīga arī pirmos pastāvēšanas gadu desmitos nav tīri vāciska pilsēta, bet ka viņā ir tautiskā ziņā jaukts iedzīvotāju sastāvs un starp iedzīvotājiem arī latvieši un, kā liekas, ne mazums. Vēl vajaga pētījumu, daudz pētījumu, lai šie apgalvojumi kļūtu par neapgāzamu patiesību. Latviešu amatniecības esamību Rīgā varēs pierādīt senvēstures atradumi pašā Rīgā. Un tad varēs secināt, ka amatu un tirgotāju savienību, ģilžu radīšanā arī latvieši ņēmuši dalību un ne tikai vācieši vien. Arvienu skaidrāka un plašāka top latviešu loma un nozīme Livonijas celšanā, tiklab politiskā, kā saimnieciskā un kultūrālā ziņā. Mazā saujiņa vāciešu nebija spējīga šeit lielus darbus radīt. Ar savu nesaticību un savstarpējiem asiņainiem kariem viņi nebūt nebija kultūras augšanas faktors, bet drīzāk vēl traucēja. Tāpēc pētīsim savu vēsturi.

A. Tentelis.

* * *

Der Verfasser bespricht den ethnischen Bestand der ersten Bürger der 1201 an der Stelle eines früheren livischen Dorfes gegründeten Stadt Riga, zu deren schnellerem Aufblühen Bischof Albert einheimische und auswärtige Kaufleute und Handwerker ansiedelte und den Besuch der nächsten Handelspunkte an der Daugava (so z. B.: des semgallischen Hafens, der heute in Daugmale festgestellt ist) zwangsweise zu untersagen bemüht war. Entwickelten Handel und Handwerk in lettischen Gebieten um 1200 feststellend, zeigt der Verfasser auch lettische Kaufleute und Handwerker als Bürger der neugegründeten Stadt, wie das auch aus dem Schuldbuche Rigas aus der Zeit 1286—1352 zu ersehen ist und nach mehreren Angaben Heinrichs des Letten zu erwarten war.